OTDK dolgozat

2022

A japán irodalom korai magyar fordításai

Jelige: JAT137

Kézirat lezárásának dátuma: 2022. 09. 30.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 4
2. A japán irodalom korai magyar fordításai 7
2.1. Kezdetek 7
2.2. Első korszak – A kezdetektől az 1880-as évekig 8
2.3. Második korszak – Az 1880-as évektől a századfordulóig 12
2.4. Harmadik korszak – A századfordulótól az I. világháború végéig 16
3. Összegzés 34
4. Felhasznált irodalom 35

1. Bevezetés

Tudományos körökben még ma is széles körben elterjedt az a felfogás, hogy a XX. század előtti időkből nem beszélhetünk jelentős japán irodalomfordításról hazánkban. Sokáig a kínai irodalomról is így vélekedtek, míg az elmúlt években Tokaji Zsolt sinológus *Távol-keleti Tanulmányok*ban megjelent írásai nyomán be nem bizonyosodott, hogy már a XVIII. században léteztek híradások Kínáról magyar nyelven, és a XIX. század közepére elkészültek az első fordítások is.[1] Észszerűnek tűnik tehát arra gondolnunk, hogy a XVIII. század második felétől, a nyugatról beszivárgó keletimádat és orientalizmus virágzása közepette nem csak kínai, hanem japán témájú munkák is szép számmal születtek hazánkban. Kutatásom elsődleges célja ezért elsősorban ennek a mítosznak eloszlatása, és annak bizonyítása, hogy már az 1800-as évektől kezdve is beszélhetünk jelentős fordításokról.

Az elmúlt években a japán irodalomról számos fordításközpontú tanulmány látott napvilágot, ezek többsége azonban csak a XX. századtól kezdi tárgyalni a kérdést, így az ennél korábbi megjelenésekről eddig kevés szó esett. Vihar Judit 2009-es tanulmánya az alábbi mondattal indul: „Japán irodalmi művek magyar nyelven viszonylag csak későn, a XX. század elején jelentek meg."[2] A fordításokat később három nagy korszakra osztja, ezek közül az első az 1900—1945-ig megjelent műveket tárgyalja, így a XX. század előtti szövegek teljesen kimaradtak belőle.[3] Buda Attilának az elmúlt években több átfogó, fordításközpontú írása is megjelent a japán irodalomról. A 2018-as tanulmány elsősorban a versfordításokra fókuszál, és a Kosztolányi-féle fordításokhoz vezető utat próbálja feltérképezni, míg a frissebb, 2020-ban megjelent a Meidzsi előtti japán irodalom fordításait veszi sorra.[4] Ezek a kutatások azonban elsősorban a magyar megjelenésekre fókuszálnak, és a lefordított műveket a magyar fordításirodalom szempontjából tárgyalják, így a közvetítőnyelvi szövegekkel, az eredeti japán szöveggel való összevetés kevésbé hangsúlyos bennük. Épp ezért – a hazánkban legkorábban megjelent japán irodalmi művek kutatása mellett – dolgozatomban arra is kísérletet tettem, hogy ahol lehet, visszakövessem az említett művek útját a közvetítőnyelvi megjelenéseken át egészen az eredeti japán szövegig, illetve összehasonlítást adjak az egyes szövegváltozatokról.

[1] lsd. Tokaji „Méltán nevezhetni chinai Homérnak" I-II., 2020.
[2] Vihar 383.
[3] Vihar 383—385.
[4] lsd. Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai", 2018.; „A Meidzsi előtti japán irodalom", 2020.

A kutatás során elsősorban az érdekelt, hogy milyen nagyságban beszélhetünk japán irodalomfordításról Magyarországon a XX. század előtt. Feltételezésem az volt, hogy az eddig elterjedt általános vélekedéssel szemben sokkal nagyobb mennyiségről lehet szó, de a kutatás során feltárt anyag nagysága még így is felülmúlta a várakozásaimat.[5] A megjelenések nagy része újságcikkekből és napilapmegjelenésekből tevődött össze. Közülük sok volt az eddig ismeretlen, illetve a korábban már más tanulmányokban tárgyalt fordítások egy része is új megvilágításba került a közvetítőnyelvi és az eredeti szövegek megtalálásával.[6] Ezek közül talán az egyik legjelentősebb, hogy sikerült azonosítanom Akantisz Viktor 1901-es mesegyűjteményének eredeti forrását. Szintén fontos eredmény Baráthosi Balogh Benedek mesefordításainak, Pröhle Vilmos, Heltai Jenő vagy Fiók Károly versfordításainak azonosítása, vagy az 1883-as első, magyarul megjelent *Taketori monogatari* fordítás, illetve Takarai Kikaku és Takizava Bakin első magyar megjelenéseinek megtalálása.

A meglévő fordításanyag ismeretében megállapítható, hogy bár a japán irodalmi művek iránti lelkesedés a XIX. század közepétől kezdve töretlen maradt, beszélhetünk bizonyos termékeny időszakokról, melyek általában a két ország egymás iránti érdeklődésének valamilyen politikai vagy történelmi alapú fellángolásával magyarázhatóak. Ilyen volt a honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából megnőtt érdeklődés a kelet-ázsiai országok iránt, vagy az 1894—95-ös kínai-japán és később az 1904—05-ös orosz-japán háború. Érdekes, hogy míg az 1900-as évek előtt a fordítók szívesebben nyúltak a prózai szövegekhez, a századforduló után ennek éppen az ellenkezője válik igazzá, és a versfordítás kerül előtérbe. Az új évszázad más szempontból is újítást hoz. Míg korábban a fordítások nagy része a Japánról szóló általános tudósítások és ismertetések részeként jelent meg, és a fordítók többnyire orientalista beállítottságú, a keleti országok iránt általában érdeklődő emberek voltak, a XX. századra a fordítások nagy része neves költők és írók kezéből került ki. Elmondható tehát, hogy ekkorra a japán kultúra és irodalom egyre nagyobb érdeklődésre tarthatott számot hazánkban, és irodalmi berkekben is vonzóvá vált a japán művekkel való foglalatoskodás.

Az összegyűjtött anyag alapján véleményem szerint három nagy korszakot különíthetünk el a korai fordítások esetében. Mindhárom korszaknál megállapítható, hogy a

[5] A gyűjtés során nagy segítségemre voltak a már létező, Japánra vonatkozó magyar nyelvű bibliográfiák és forrásgyűjtemények. Ezek közé tartozott Buda Attila *Messziről felmerülő, vonzó szigetek* című, többkötetes sorozata, illetve a Kenyeres-és Lévai-féle összegyűjtött bibliográfiák.

[6] A korábban már azonosított megjelenések vizsgálatakor – az említett két Buda tanulmány mellett – elsősorban Kolozsy-Kiss Eszter (Kolozsy-Kiss 2010.) és Zágonyi Ervin (Zágonyi 1986.; 1990.) kutatásait használtam kiindulópontul.

hazai fordítások megjelenése összhangban van az akkor Nyugat-Európában megjelent művekkel, és egy-két évtizedes késéssel a nyugati ízlés változásait követi. Az első korszak az 1800-as évek elejétől 1880-ig terjed. Ez az első szárnypróbálgatások időszaka, a fordítások száma ekkor még elenyésző, és többnyire inkább csak egy-egy lefordított mondatról, szövegrészletről, vázlatos ismertetésről beszélhetünk, nem fordulnak elő teljes művek. Ebből az időszakból kevesebb, mint fél tucat munkát tartunk számon. A fordítások időben is rendkívül távol esnek egymástól, és nem lehet egységes témát vagy nagy érdeklődésre számot tartó motívumot felmutatni.

A második korszak az 1880-as évektől 1901-ig tart. Ekkor elsősorban meséket, elbeszéléseket fordítottak, ezekhez a nyugat-európai utazók által megjelentetett útibeszámolókat használták, amelyekben ázsiai és Japán utazásuk leírása mellett gyakran lejegyeztek egy-egy érdekesebb történetet. Az első angol és német nyelvű mesegyűjtemények megjelenése is ekkorra tehető, és a külföldi lapok is többnyire japán mítoszokat, népmeséket közöltek, így a fordítók számára adva volt a forrásanyag. Az ekkortájt folytatásokban megjelenő Haszegava-kiadványok például több magyar megjelenésnek is alapjául szolgáltak.

A harmadik korszak 1901-től az I. világháború végéig, az 1920-as évek elejéig tartott. Ekkor kezd el népszerűvé válni a japán versek fordítása, illetve már egész gyűjtemények, kötetek is megjelennek. A japán irodalmi művek fordítása ekkor kerül igazán a hazai irodalmi élet központjába, és egyre több „hivatásos" író és költő kezd el foglalkozni velük. Elmondható, hogy a 1920-as évek elejére már kialakultak azok az irodalmi felületek, illetve csoportosulások, melyek elsősorban a japán irodalom terjesztésével foglalkoztak hazánkban. Ezen időszak végét Kosztolányi neve fémjelzi, akinek megjelenésével egy új korszak köszöntött be a japán fordítások történetében.

A következő oldalakon ezt a hármas felosztást követve igyekszem bemutatni a megjelent fordításokat. Bár ezek sokszor kezdetlegesnek, a lefordított művek pedig gyakran koncepció nélkülinek tűnnek, ne felejtsük, hogy ezek a művek és alkotóik törték ki az ösvényt a XX. század nagy fordítói számára, így még ma is értékes lenyomatát képezik egy távoli kultúra kezdeti, de elhivatott közvetítésének.

2. A japán irodalom korai magyar fordításai

2.1. Kezdetek

Bár általánosan elterjedt az a felfogás, hogy a XX. század előtt nem beszélhetünk hazánkban japán irodalomfordításról, az első magyarul megjelent művek nyomába eredve egészen a XIX. század elejéig juthatunk vissza az időben. A XVIII. század végére Magyarországra is elért a Nyugat-Európából induló keletimádat, és hamarosan kialakult egy sajátos rokonszenv a Japán kultúra és emberek iránt. Ebben bizonyára a honfoglalás ezredik évfordulója is szerepet játszott, mely egy időre a titokzatos Távol-Kelet felé irányította a magyarok figyelmét, és a magyarság keleti eredetének hangsúlyozásával az érdeklődés középpontjába állította az ázsiai országokat, köztük Japánt is. Az 1860-as évektől a magyar sajtóban sorra jelentek meg a szigetországgal kapcsolatos hírek, tudósítások. Ilyen volt például Hunfalvy János ismeretterjesztő cikksorozata a *Budapesti Szemlé*ben, mely Engelbert Kaempfer és Philipp Franz von Siebold műveinek felhasználásával készült[7], de megemlíthetjük itt akár Czirák Károly vagy Sámi Lajos írásait is (utóbbi a *Vasárnapi Ujság*ban majdnem egy évtizeden át ismertette meg a japánok mindennapi életét és kultúráját a hazai olvasóközönséggel.)[8]

Az irodalmi tárgyú megjelenések terén is változatos volt a felhozatal. Az általában közvetítőnyelvből (ritkább esetben forrásnyelvből) fordított, eredeti japán szövegek mellett, gyakoriak voltak a japán ihletésű, a keleties hangulatot megragadni kívánó, romantikus költésű saját versek és stílusgyakorlatok is. Ilyen irodalmi stílusgyakorlat volt az az 1829-es költői verseny, melyet Szemere Pál, az akkori *Muzárion* (korábban *Élet és Literatúra*) folyóirat szerkesztője tűzött ki Konrad Pfeffel német író *Usge und Zacchi* című, Japánban játszódó költeményének átdolgozására. Ezt végül Kazinczy, Vörösmarty és Kisfaludy Károly is átültette magyar nyelvre.[9] A japán ihletésű, gyakran japán környezetben játszódó művek közül érdemes lehet még megemlíteni Vajda Péter, Kabos Ede, Cholnoky Viktor vagy Pröhle Vilmos japán tárgyú elbeszéléseit[10] és Lengyel Menyhért *Tájfun* című drámáját is.[11] Az sem

[7] lsd. Hunfalvy 1869.

[8] Farkas 67—69.

[9] Buda „A Meidzsi előtti japán irodalom", 452—453.

[10] Az említett művek: Vajda Péter japánban játszódó elbeszélése, a *Yoridala*, Kabos Ede és Cholnoky Viktor novellái, a *Harakiri* és *Az oszákai férfiak* és Pröhle Vilmos japán tárgyú elbeszélései, melyek az 1910-es *Napkeletről* című könyvében jelentek meg.

volt ritka, hogy egyes „japánból fordított” művek valójában saját szerzemények voltak. Jó példa erre az az *Ország-Világ*ban közreadott 1884-es népmese, melyet ugyan az ismeretlen fordító japán eredetűnek tüntetett fel, de valójában nem sok köze volt a japán irodalomhoz, és egy francia stílusutánzat téves közlésén alapult.[12]

2.2. Első korszak – A kezdetektől az 1880-as évekig

A legkorábbi fordításokra jellemző, hogy elszórtan, egymagukban jelentek meg, és gyakran évek, évtizedek teltek el egy-egy újabb közlés előtt. 1834-ben a Schedel (később Toldy) Ferenc által szerkesztett *Tudománytár*ban Széplaki Erneszt álnéven Bajza József ír röviden a japánokról, Klaphroth német orientalista munkája nyomán. Ebben a japán irodalmat a kínaira vezeti vissza (“...a chinai literatura által, melly a japánnak alapjául tekinthetik”), művészetüket pedig nagyon dicséri és igen fejlettnek tartja, ugyanakkor sajnálatát fejezi ki, hogy alkotásait Európában szinte alig ismerik.[13] A korabeli tudományos enciklopédiák, lexikonok is foglalkoztak egy-egy szócikk erejéig a japán irodalommal, az *Újabb kori ismeretek tárá*ban például 1852-ben és 1853-ban is találhatunk ilyen említéseket.[14]

1841-ben a *Hon és Külföld* első évfolyamában egy név nélküli, három részes tudósítás jelent meg Philipp Franz von Siebold *Manners and Customs of the Japanese* című kötetéről, ennek első része a *Kodzsiki*t mutatta be a hazai olvasóközönség számára.[15] Pontosan harminc évvel később, a *Vasárnapi Ujság* a negyvenhét ronin történetét adta közre, A. B. Mitford *Tales of old Japan* című munkájának felhasználásával.[16]

Az első, magyar nyelvre lefordított japán vers megtalálásához majdnem kétszáz évet kell visszamennünk az időben. 1832-ben a *Társalkodó* egy idegen nyelvű költeményt jelentetett meg *Japáni táncz és ének* címmel, egyben közölve annak fordítását is.[17] Jelenleg ezt tekinthetjük a legkorábbi, magyar nyelven megjelent versfordításnak. A *Jelenkor*

---

[11] Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai”, 343.

[12] Sz. V. „Japán népmese”, 756.

[13] Bajza 160.

[14] Heckenast (szerk.) 1852, 522—524.; 1853, 29.

[15] [nincs szerző] „Japán teremtésről mythussai”, 198—199.

[16] [nincs szerző] „Negyvenhét ronin”, 43. sz., 534—535.; 44. sz., 546—547; 45. sz., 558—559. (Az angol változathoz lsd. Mitford 1-35.)

[17] [nincs szerző] „Japán táncz és ének”, 279.

társlapjaként funkcionáló, hetente kétszer megjelenő folyóirat Széchenyi István szellemi irányítása alatt állt. Nagy részét politikai és gazdasági témájú külföldi hírek tették ki, de olykor verseket és színikritikákat is közöltek benne.[18] Legjobb tudomásunk szerint ez az első, magyar nyelven megjelent japán költemény, mely egy német újság pár hónappal korábbi, azonos közlésén alapult.[19] Ez azonban szintén csak átvétel volt, az idézett dal szövege ugyanis először German Felix Meijlan holland utazó beszámolójában fordult elő. Meijlan 1827 és 1830 között tartózkodott Nagaszakiban a Kelet-Indiai társaság megbízásából, és az ez idő során szerzett, Japánnal kapcsolatos tapasztalatait és élményeit tizenöt fejezetes úti beszámolójában gyűjtötte össze, melyben többek közt a japán művészetről is értekezett.[20] A vers maga valószínűleg hallás után kerülhetett lejegyzésre, és ha hihetünk a kísérő szövegnek, egy japán táncosnő rögtönzése után – a lejegyzésből és az átírásból adódó nehézségek miatt japán anyanyelvi szövegként nehezen értelmezhető.[21] A magyar fordításon is erősen érződik a holland nyelvi hatás, amely elsősorban az átírásban mutatkozik meg, a fordítás azonban egyértelműen az erősen romantizáló német változaton alapul, bár ennek csak egy részét adja közre:

> Aitakanbé / Kawomitakanbe / Mamanihanasiwo // Hasi ta kanbe / Utisiritava / Sakamasikanbé / Sikeuni war kanbé. //Aita meta sawa / Tobi tatsubakari / A! Kagono tori kaia / Mama naranu. // Kago no tori ziato / Kjujamunanakfuna / Kagugajaburer / Setsomoaru. //

> Kívánnálak látni, / Kívánnék veled beszélni, / De nem lehet; // Mert ha megtudnák otthon / Hogy veled beszéltem, / Nagy volna búm; s jó nevem / Elveszne örökre // Mit ér, hogy látni kívánlak / Hisz én fogva vagyok; / Ah! oda szabadságom, / Vagyok kalitkában bús madár // De ha rab vagy is és bús / Mint kalitkában madár, / Ne essél kétségbe; / Kalitkák is széttörhetnek //

Ez a vers egy másik fordításban is megjelent, mégpedig 1860-ban a *Nefelejts* című irodalmi lapban Ifj. Kun Pál tollából.[22] A későbbi református kollégiumi tanárt, aki teológiai tanulmányai mellett Budenz és Vámbéry tanítványaként a nyelvészet iránt is nagy érdeklődést mutatott, hamar elragadta a kelet romantikája iránt érzett szenvedélyesség, ezért számos orientalisztikai témájú írása és fordítása látott napvilágot. Ezek közé tartozik a *Nefelejts*ben, *Virágok a kelet költői koszorújából* címmel megjelent, három keleties költeményt tartalmazó

[18] Kókay (szerk.) 367—371.

[19] [nincs szerző] „Holland", 61—62.

[20] Meijlan 125—145.

[21] Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai", 347—348.

publikációja. *A rabnő dala* című művet Buda inkább romantikus saját költésnek tekinti, mely „címére is gondolva, inkább egy háremjelenetben képzelhető el, mint japán környezetben”, azonban az 1832-es vers szövegével összevetve megállapíthatjuk, hogy ez tulajdonképpen ugyanannak a műnek egy másik fordítása:

> Szeretnélek látni, / Veled beszélgetni, / De nem lehet: / A! nem lehet! / Mert ha honn megtudnák, / Vagy talán gondolnák / Hogy veled beszéltem, / Kissé enyelegtem, / Elveszne jó nevem / S nagy lenne keservem. / Hiában epedek / Érted, nem mehetek: / Szegény fogoly vagyok! / Eltünt szabadságom, / Vele boldogságom. / Rab vagyok bezárva / Bús madár; fogházba’ / – Legyek bár bezárva / Bús madár fogházba; / Ne essél kétségbe / Bizzál a végzésbe’; / Kalitkák rácsai, / Fogságod láncai / Mind, mind széttöretnek.[23]

A japán költészet legkorábbi említéseiből érdemes kiemelni azt az 1873-as tárcát, mely a *Fővárosi Lapok*ban jelent meg, és angol és német források nyomán az ázsiai költészetről értekezett.[24] Egyben beszámolt Leon de Rosny párizsi tanár francia nyelvű japán antológiájáról is, mely „minden korbúl és fajból ad mutatványokat”. A tárca szerzője egy rövid részletet is lefordít az említett műből, ami vázlatosan összefoglalja a japán irodalom történetét és a nyelv hangzásának szemléltetésére egy teljes japán nyelvű mondatot is közöl.[25] A japán irodalmat azonban érezhetően inkább csak afféle tarkabarka egzotikumként látja, *valós irodalmi értéket még nem tulajdonít neki*.

Különösen érdekes az az elbeszélés, mely a *Vasárnapi Ujság* 1879-es karácsonyi számában jelent meg, *Ikaku és Szaj-szaku* címmel.[26] Az ismeretlen fordító mindössze annyit említ, hogy „francia forrás után” dolgozott. Az eredeti művet folytatásokban adták közre 1879 és 1883 között a *Le Monde Illustré* című lapban, a japán stílusú rajzokat Felix Regamey (1844—1907) francia festő készítette.[27] Az itthoni számban megjelent fordítás ezen sorozat első részén alapult.[28] Regamey a francia japonizmus egyik úttörőjeként behatóan foglalkozott a japán festészettel és számos keleties stílusú alkotása született, ezekből többet az 1878-as Párizsi Világkiállításon is kiállítottak. A francia fordítás a népszerű Edo-kori szerző, Kjokutei

---

[22] Kun 500-501.

[23] Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai”, 348—349.

[24] (K.) „Ázsiai költészet”, 1056—1057.

[25] Az említett japán mondat és magyar fordítása: *„Ne nasi kusa tomo fito-wo mije kasi.” („Mint fü gyökér nélkül, úgy tűnik föl neked az ember.”)*

[26] [nincs szerző] „Ikaku és Szaj-szaku”, 7—8.

[27] Freisinger 69.

[28] [nincs szerző] „Okoma”, 136—138.

(Takizava) Bakin 曲亭 馬琴 ötkötetes regénysorozatát dolgozta fel, a *Mino no furuginu hacsidzsó kidan*『美濃旧衣八丈綺』című, romantikus történelmi művet, mely először 1814-ben jelent meg *tankóbon* kiadásban. Regamey Kacusika Hokuszú 葛飾 北嵩 egyik metszetén keresztül ismerkedett meg Bakin munkájával, aki mesterien ábrázolta a könyv két főszereplője közti szerelmes jelenetet. Ez inspirálhatta arra, hogy francia nyelvre is átültesse a művet.[29] (Bakinról egyébként a korabeli magyar sajtó is többször megemlékezett, mint a kor egyik jelentős japán szerzőjéről, aki Európában elsősorban regényei páratlan hosszúsága miatt szerzett ismertséget.)[30]

A modernizálódó japán irodalmi életét Sámi Lajos ismertette meg a hazai közönséggel. Írásaiban a japánokat művelt, könyvszerető népnek írja le. Az európai nyelvekre eddig lefordított japán irodalmat azonban szegényesnek tartja, a lefordított műveket pedig kevéssé szerencsésnek, ezért nem mond végleges értékítéletet.[31]

Az első említés egy japán színházi előadásról Vadnai Károly rövid méltatása a *Fővárosi Lapok* egyik tárcájában. Elismerően beszél az egyre szaporodó Shakespeare-fordításokról, ugyanakkor a japán színművészetről nincs túl jó véleménnyel, kezdetlegesnek, és az európai közönség előtti bemutatásra alkalmatlannak tartja, bár azt elismeri, hogy „sok az ősi monda és legenda, melynek megismertetése nagyon kívánatos lenne.”[32] 1873-ban a *Magyar Polgár* vegyes hírrovata egy japán színdarab francia fordításáról tesz említést, melyet az első európai nyelvre lefordított japán darabként nevez meg.[33]

Ugyanebben az évben, a *Budapesti Szemlé*ben egy japán színházi előadásról szóló beszámoló jelent meg Szemere Attila tollából. A szöveg átvétel az angol *Cornhill* magazin egy évvel korábbi számából, és a *Bugyogó teásfazék* című *kabuki* darab leiratát tartalmazza.[34] A japánul *Bunbuku csagama* néven futó történet egy *tanuki*ról szóló közismert tündérmesét beszél el, az E. H. House által lejegyzett angol változat pedig még magyarázó jegyzeteket is tartalmaz a darabbal kapcsolatban, többek közt a japán cím etimológiájára is kitér.[35] 1875-ben

[29] https://www.kufs.ac.jp/toshokan/france150/france39.htm (2022. 03. 26.)

[30] [nincs szerző] „Regényírók Japánban”, 639.

[31] Sámi 1868, 587-588.; 1869, 927.

[32] Vadnai 748.

[33] [nincs szerző] „Japán színmű", 104. sz.

[34] Szemere 415—435.

[35] House 341—356.

a *Vasárnapi Ujság* folytatásosan megjelenő, japán témájú ismeretterjesztő-sorozatának befejező részében is a japán színházakról esik szó. A Sámi Lajos által írt cikk részletesen foglalkozik a japán színházakkal és a japán színházi kultúra jellegzetességeivel, továbbá a japán és a kínai színház különbségeiről is szót ejt.[36]

2.3. Második korszak – Az 1880-as évektől a századfordulóig

Az 1880-as években megkezdődött a mesefordítások sora. Elsőként egy japán mondát olvashatunk 1883-ból a *Magyar Polgár*ban. A mesét, amely a rejtélyes Sin-sin nevet kapta, Sámi Lászlóné fordításában adták közre.[37] A mű a *Taketori monogatari* első magyar megjelenése, ebből a szempontból páratlan jelentőségű. A nagy mértékű szövegtorzulás és az átírásokban előforduló következetlenségek miatt elképzelhető, hogy a szöveg több nyelven is keresztülment, mire elérkezett hozzánk. Ezt az elméletet tovább erősíti, hogy az első hivatalos angol kiadást elkészítő Frederick Victor Dickins 1888-as művében a legelső, 1880-as olasz fordítás említése mellett (melyről egyértelműen nincs túl jó véleménnyel) egy korábbi német, és egy ebből fordított angol megjelenésről is ír, bár állítása szerint ezeket sosem látta személyesen, és a konkrét szövegek ismeretének hiányában ezekre a fordításokra Dickins említésén kívül nincs más bizonyíték.[38] Hivatalos fordításként mindenesetre csak az 1880-as olaszt ismerik el, így ez a magyar szöveg tekinthető a második legkorábbinak az eddig felfedezett változatok közül.

Egy évvel később az *Ország-Világban* jelenik meg az *A csukapásztor* című rege, mely bár tartalmaz a japán mesékre jellemző elemeket, és a magyar közlés eredeti japán történetként tünteti fel, valójában egy tévedésből közölt francia stílusutánzat.[39] A fordítás alapjául szolgáló szöveg a *Le Figaro* 1883-as decemberi számában jelent meg *Le Pasteur de carpes* címmel, szerzője, Charles Richard pedig később 1885-ben könyvben is kiadja a Nagaszakiban játszódó történetet egy másik elbeszéléssel együtt.[40] Pár hónappal később ugyanitt egy japán népmesét közölnek, mely *A két bambuszfa* címet kapta.[41] Eredete ismeretlen, és csak az átírásokból találgathatunk, hogy német források alapján készülhetett. Szintén meséket, egy japán kísértethistóriákból összeszedett válogatást jelentet meg a *Pesti Napló* 1895-ben.[42] Az *Urasima Taró* első magyar megjelenése is ekkorra tehető.[43] 1897-ben a *Magyar Szemle* adta közre, a fordító ismeretlen. Az eredeti szöveg *Der Fischerknabe*

[36] Sámi 1875, 724—726.

Urashima címmel Junker von Langegg 1884-es japán meséket összegyűjtő könyvében található.[44]

Az 1890-es években a *Vasárnapi Ujság* Reményi Ferenc sorhajóhadnagy útleírásait adja közre. A Fiumei Tengerészeti Akadémián végzett Reményi 1892 és 1893 között kísérte el Ferenc Ferdinánd főherceget Föld körüli útjára, mely során Japánt is érintették. Bár írásaiban leginkább a természetre fókuszál, a negyvenhét ronin vázlatos történetének és egy japán színdarab kivonatának közreadása mellett a közismert *Sakura sakura* című japán népdalt is lejegyzi japán átírással és saját fordításban.[45] Az átírás meglehetősen pontos és a fordítás is közel marad az eredetihez, hűen tolmácsolva a japán szöveget. Reményi nem vallja azt az ekkor általánosan elterjedt vélekedést, hogy a japánok elnyugatiasodása a végét jelentené a szigetország ősi kultúrájának. Véleménye szerint Japán ügyesen tanulja el a nyugattól, ami számára hasznos lehet, miközben saját hagyományait továbbra is őrzi.[46]

Egy évre rá Bálint Gábor, az ural-altaji összehasonlító nyelvészet tanára *Minő fajúak a japánok (nipponiak)?* című írásában a japán és a magyar nyelv összehasonlításával a magyar nyelv turáni eredetének bizonyítására tesz kísérletet. Bálint a Széchényi Béla-féle kelet-ázsiai expedíció tagjaként 1877 és 78 között többek közt Japánban is járt, és később nagyon foglalkoztatta őt a szigetország nyelve.[47] Az Erdélyi Múzeum-Egylet ülésén felolvasott tanulmánya a nyelvészeti fejtegetések mellett (azt állította, hogy a japán nyelvben több mint nyolcszáz magyar alapszónak társait tudja kimutatni) egy hallás alapján lejegyzett japán népdalt is tartalmaz, melyet a székely tudós a magyar és a japán nyelv közös eredetének igazolására hozott fel példának. A dalt állítása szerint egy japán teaházban hallotta, és ritmusa

[37] Sámi Lászlóné (ford.) 1-2.

[38] Dickins 39.

[39] [nincs szerző] „A csukapásztor", 279—280.

[40] Richard 198.

[41] Sz. V. „Japán népmese", 756.

[42] [nincs szerző] „Japán mesék", 18.

[43] [nincs szerző] „Urashima, a halászfiú", 258—259.

[44] Junker von Langegg 187—199.

[45] Reményi 1894, 48. sz. 802.

[46] Farkas 68.

[47] Senga 200.

és dallama kísértetiesen azonosnak tűnt számára a „Van neki van / karika gyűrűje” kezdetű magyar népdallal.[48]

Czirbusz Géza, aki főként földrajzi témájú műveivel szerzett ismertséget, 1897-ben megjelent, átfogó, Japánról szóló ismertetőjében a nyelv jellegzetességeinek leírása mellett a japán irodalomból is közöl példákat. Írásában röviden összefoglalta a *Taketori monogatari* és a *Csújó-hime* (A „japán Hamupipőke”) történetét, illetve a japán teremtésmítoszból is közölt részleteket. Emellett Czirbusznak köszönhetjük az első klasszikus értelemben vett, japán költő által írt vers magyarra fordítását is, a cikk ugyanis a csak „Takarukai Kikakuként” feltűntetett Takarai Kikaku 宝井其角 (másik nevén Enomoto Kikaku, 17. századi japán haikai-költő és Macuo Basó egyik tanítványa) egy „utáját” is közli. Forrásként Czirbusz Selenka *Sonnige Welten* című útileírását jelöli meg, melyben valóban megtalálhatjuk a hozott japán nyelvi példákat és a japán mese és a teremtésmítosz leírásait, az említett vers azonban hiányzik belőle.[49] A magyar írásban közreadott, a könyv többi részétől elütő forma is arra utal, hogy ez valószínűleg egy másik műből átvett betoldás lehet, kérdéses, hogy pontosan honnan származik. A kísérő szöveg röviden ismerteti az „uta” jellegzetességeit, és Takarai Kikakut hozza fel, mint e japán nemzeti versforma legjelesebb képviselőjét. A vers fordítása és magyar közlése így hangzik:

Az év utolsó éjjele elmúlt	He to csu te juh
Holnap összegyűlik a sokaság	He to jo a ka deba
Ünnepelni	Nek hee jo kade
Ünnepelni	Nek hee jo kade
Állítsunk kapuink előtt	Kaza du ta té ra ru
Gyönyörű virágos fát	Matzu ka zadu.

Mivel a közvetítőnyelvi szöveg ismeretlen, ez megnehezíti az azonosítást. A versben szereplő kulcsszavak segítségével ugyan megpróbálkozhatunk fellelni a vers japán eredetijét, ebben például a *Gogensú*『五元集』(Kikaku verseinek 1747-es gyűjteménye), vagy az 1994-

[48] Bálint 585.

[49] Selenka 341—359.

ben megjelent, teljes életművet tartalmazó *Takarai Kikaku Zensú*『宝井其角全集』is segítségünkre lehet (előbbi különösképpen, mert a versek évszak szerint vannak csoportosítva benne).[50] Bár a kulcsszavas keresés alapján részleges tartalmi azonosságok találhatóak, ezek nem olyan mértékűek, hogy egyértelmű egyezésről beszélhetnénk, így a vers pontos eredetének kérdése továbbra is megfejtésre vár.

Az 1880-as években is jelentek meg elvétve közlések a japán színházról. Hübner báró *Promenade autour du monde* címmel megjelent könyvében Japánban tett utazásairól számolt be, és egy általa látott színházi előadás cselekményét is lejegyezte.[51] Ebből a *Pesti Hírlap* közölt rövid fordítást:

> A darab meséje a következő. Egy ledér nőt, rút s kopasz vén ember tart ki. Azalatt egy fiatal, csinos uracs nemcsak az aggastyán nejét, hanem kedvesét is szereti. Ez utóbbi féltékeny a nagyvilági nőre, a hölgy férjére, a fiatal szerelmes az öregúrba és az öreg az ifjúba. A mese, mint láthatjuk, a lehető legledérebb, a párbeszédek rendkívül szabadak, azonban a bonyodalom jól csomózott és a színészek játéka kitűnő volt. A párisi színpadokon sok kevésbé szellemes és sokkal ledérebb darabokat láttam, már, azon különbséggel, hogy nálunk a színpadon mindent el lehet mondani, Japánban pedig mindent meg is lehet tenni.[52]

1895-ben a *Pesti Hírlap* egy színházi tudósítást közöl, mely eredetileg angolul jelent meg a *The Nineteenth Century* című folyóiratban. A darab egy közismert japán *kabuki*, a *Kotobuki Szoga no taimen*『寿曽我対面』leirata.[53] A cselekmény valós történelmi alapokon nyugszik, és a két Szoga testvér, Szoga Dzsúró Szukenari (1172—1193) és Szoga Goró Tokimune (1174—1193) bosszúját beszéli el. Dzsúró és Goró még gyerekek voltak, amikor apjukat a kor politikai csatározásai következtében megölték, és tizenhat évet kellett várniuk arra, hogy elégtételt vegyenek. A történetről Csikamacu Monzaemon számos darabot írt, ezeket gyakran játszották a japán színházakban, az 1730-as évekre pedig az újévi színházi előadások kiemelt darabja lett, komoly kultusz épült ki a főszereplők köré, és a kor leghíresebb színészei játszottak benne.[54]

[50] lsd. 石川 1994.; 宝井 1747.

[51] Hübner 340—351.

[52] [nincs szerző] „Hübner báró könyvéből", 1—2.

[53] [nincs szerző] „Szinielőadás Japánban", 18—19.

[54] Shirane 573.

2.4. Harmadik korszak – A századfordulótól az I. világháború végéig

A századforduló környékén több esemény is újból Japánra irányította a hazai közönség figyelmét. Az 1894-95 közötti első kínai-japán háború, majd a pár évvel későbbi, 1904-05-ös orosz-japán konfliktus feltette Japánt a világhatalmi térképre, és a szigetország lassan olyan hatalmi erővé vált, mellyel a nyugati világnak is számolnia kellett. Emiatt az 1900-as évek elejétől egyre gyakrabban jelentek meg itthon is Japánról szóló tudósítások, melyek számos cikkben fejtegették a szigetország szédületes tempójú modernizációjának és hadisikereinek titkát.[55] A fokozódó érdeklődés a fordítások terén is megmutatkozott, és mivel az európai nyelvekre lefordított japán irodalmi művek száma is gyorsan növekedett, fordítóink egyre változatosabb források közül válogathattak. Ekkor jelentek meg az első olyan fordítások is, melyek egyenesen japán nyelvből készültek. A nagy népszerűségnek örvendő, idegennyelvű versantológiák segítettek szélesebb körben is elterjeszteni a japán költészetet, és emellett már egész regényeket, színdarabokat is lefordítottak.

Az első önálló fordításkötetek megjelenése is ekkorra tehető. Ezek közül a legkorábbi az a mesegyűjtemény, melyet Akantisz Viktor fordított és válogatott össze 1901-ben.[56] A kötetben nem szerepel, hogy Akantisz milyen nyelvből dolgozott, és az eredeti művet egészen idáig homály fedte. Ő maga tudomásunk szerint sosem járt japánban, és nem volt előzetes kapcsolata a japán nyelvvel, a fordítások összevetésével pedig megállapítható, hogy közvetítőnyelvi forrást használt, a mesék David Brauns 1885-ös *Japanische Märchen und Sagen* című könyvében találhatók. Ennek előszavában Brauns elmondja, hogy a különféle mondákat tokiói barátai és az egyetemen tanuló japán diákok bocsátották rendelkezésére. Ezek a történetek állítása szerint Japán egész területéről lettek összegyűjtve, és sok helyi változat is szerepel közöttük.[57] A könyv legnagyobb részét kitevő állatmesék (*Róka-lagzi, A rák és a majom*) mellett szerepelnek benne legendás mitológiai hősökről szóló mondák (*Momotaró, Dzsiraija*), buddhista tanmesék (*A bűvös dézsa*) és a szülők tiszteletét tanító példázatok (*Mozó, Ozó*) is. A történetek egy részét később más gyűjteményekbe is átvették és megjelentették.[58]

[55] Farkas 66.

[56] lsd. Akantisz 1901.

[57] lsd. Brauns 1885. (Vorwort XIII-XIV.)

[58] Vihar 385.

1904-ben a *Jövendő*ben *A csodálatos bunkó* címmel jelent meg egy mese Szántó Frigyesné fordításában.[59] A fordítás a Haszegava-féle *Fairy Tales* sorozat 1899-es kötetén alapult, melynek angol fordítását T. H. James készítette el a *The Wonderful Mallet* címmel.[60] Ez a mese a japán Ucside no kozucsi 打ち出の小槌, a legendás minden kívánságot teljesítő varázskalapács történetének egyik helyi változata lehet.

Haszegava Takedzsiró 長谷川武次郎 tokiói japán könyvkészítő, aki nyugaton csak Haszegava néven híresült el, a 19. század végén indította el elsősorban külföldieket megcélzó, japán témájú *ehon* sorozatát, és különleges kötésű, esztétikailag magas minőségű könyveivel vált ismerté a nyugat számára. Az 1880-as évekig a könyveit *Kobunsa* név alatt adta ki, ezek közé tartozott egy illusztrált Hokuszai-gyűjtemény és a kétkötetes *Buddha írásai* című mű. Az 1880-as évek közepén a *Japanese Fairy Tales* című sorozatával robbant be a köztudatba, melynek sikerén felbuzdulva aztán szinte évente újabb és újabb japán verseket vagy meséket tartalmazó kötetet jelentetett meg.[61] A Haszegava könyvek könnyen elérhetőek voltak bárki számára, és egyedülállóan gazdag forrást jelentettek a japán irodalomhoz, így nem meglepő, hogy a XX. század elejétől kezdve a magyar fordítók is gyakran az ő köteteit használták fel forrásul. (Különösen igaz ez a versfordítások kapcsán, ahol a kor termékeny japán fordítói, Heltai Jenő vagy Pröhle Vilmos általában Karl Florenz Haszegava-kiadásban megjelent fordításai alapján dolgoztak.)

Szintén 1904-ben a Budapesti Szemle Baráthosi Balogh Benedek több japán mesefordítását is közli.[62] A mesék között megtalálhatjuk *Urasima Taró* történetét, a *Taketori monogatarit* és a *Momotaró* és *A halászhorog* című történeteket is. Baráthosi lábjegyzeteinek tanúsága szerint japánból fordította őket, de az eredeti források ismeretének hiányában erre nincs konkrét bizonyíték. A közvetlen, japán nyelvből történő fordítást az egy évvel később ugyanitt megjelent *Hagoromo* című *nó*-játék is erősíti, ennek előszavában Baráthosi ugyanis így ír:

> Jelen fordítás alapjául a nyolczvanas évek derekán megjelent hat kötetes No- és Joluli gyűjteményben megjelent szöveg szolgált. Szerzője ismeretlen, állítólag Szaburo Kitsugo és fia írták az 1394. és 1423. évek között, de később ismeretlen

[59] Szántó 30-32.

[60] lsd. Hasegawa 1899.

[61] Sharf 10.

[62] Baráthosi 1904, 117. köt. 312—320.; 118. köt. 202—230.; 120. köt. 388—406.

> szerző újra dolgozta. […] Nem mulaszthatom el, hogy itt is őszinte köszönetet ne mondjak Katzura Tasabu fiatal japán tanárnak, ki a fordításnál és Kozma Andornak, ki a magyar versek átsimításánál önzetlen segítséget nyújtottak.[63]

Katzura Tasabu nevét Baráthosi később Japánról szóló útikönyvében többször is megemlíti. Ha hihetünk az útibeszámolónak, még 1903-ban ismerte meg az akkor a Tokiói állami egyetemen asszisztensként dolgozó Katzurát, és hamar mély barátság szövődött közöttük, olyannyira, hogy később egész kint tartózkodása alatt egy fedél alatt éltek, és Baráthosi hazatérte után sem szakadt meg köztük a kapcsolat.[64] Ezek alapján valószínű, hogy a többi fordításánál is ő segédkezett. Baráthosi egyébként később a *Dai Nippon* harmadik kötetében is foglalkozik a japán irodalommal, melynek első, hosszabbik felében a kezdetektől egészen az 1900-as évek elejéig sorol fel példákat, és a már említett *nó* darab és újabb, prózai fordítások mellett rövidebb versek is olvashatóak benne. (A darabot később 1930-ban Rapaics Rajmund is lefordította német nyelvből, és több meséskönyvben, többek közt a már említett Akantisz-féle mesegyűjteményében is előfordul. (A kötet második fele Baráthosi eddigi fordításainak jegyzékét tartalmazza.)[65]

Az 1900-as évektől kezdve a versfordítások száma is megsokszorozódik. Fiók Károlynak 1903-ban rövid ismertetője jelenik meg a japán irodalomról. Írásában sorra veszi a japánok nagyobb versgyűjteményeit, a *Kodzsiki*t, *Nihonsoki*t, a *Manjósú*t a *Kokinvakasú*t, és több rövidebb vers mellett két XIV. századi dalmű tartalmát is közli, *Kantamui párna* és *Naka-mitszu* címmel. [66] A *Kantamui párna* leírása így hangzik:

> Egy buddhista zarándok jön Kantamuba, és alszik egyet azon a híres párnán, melyre aki fejét teszi, csodálatos álomképekben a Nirvána üdvösségét előre élvezi. Eközben követ jön, ki a zarándokot a császári trónra hívja meg, mert a császár az ő javára leköszönt. Egy karének hangzik fel és rajzolja azt a boldogságot, mit a zarándok ötven éven át mint császár élvezett. Egyik miniszter a hallhatatlanság italát nyújtja neki, és a kar táncot jár, mely az istenek örömét, boldogságát festi, mire a zarándok felébred; fejében még táncolva kering a négy évszak és az egész hangulat általános táncba csap át.

[63] Baráthosi 1905, 262.

[64] Baráthosi 1928, 93.

[65] lsd. Baráthosi 1906.

[66] Fiók 117—120.

Egy évre rá a *Budapesti Hírlap* és a *Békés* is közread egy-egy japán irodalommal foglalkozó cikket.[67] Mindkettő röviden tárgyalja a japán irodalmat, majd előbbi Motoori Norinaga 本居 宣長, Edo-kori kokugaku tudós és költő két versét, utóbbi pedig Heltai Jenő japán versfordításait adja közre (így ő a cikk valószínűsíthető szerzője is). Ezen megjelenések irodalomismertetéséhez valószínűleg többek között William George Aston 1899-ben megjelent *A History of Japanese Literature* c. munkája szolgáltatott alapot, mely az első nagy angol nyelvű összefoglalónak tekinthető a szigetország irodalmáról.[68]

A *Budapesti Hírlap*ban megjelent két Motoori Norinaga (1730—1801) vers forrása ismeretlen, de az eredeti japán verseket sikerült a magyar fordítás alapján visszakövetni. Nézzünk meg most ebből az egyiket, melyet Motoori legismertebb *vaká*i között tartunk számon:

Ha valaki megkérdezne tán benneteket, Igaz japán lelke milyen, így feleljetek: Igaz japán lelke olyan, mint a cseresznyefa, Melynek a születő naphoz repül illata.	Sikisima no Jamato gokoro o hito tovaba Aszahi ni niou Jamazakurabana[69]

Fiók Károly és Heltai Jenő fordításai azonos forrásból származnak. (A Heltai-féle versfordítások ugyanebben az évben a *Pesti Hírlap*ban és a *Jövendő*ben is megjelentek, kiegészülve még jó pár költeménnyel. A *Pesti Hírlap*ban szereplő versek cím szerint: *Urashima, a halász* (Manjósú), *Hívatlan vendég*, (Kokinsú), *Mulandóság* (Kokinsú),

[67] [nincs szerző] „Japán költészete és sajtója", 20.; [nincs szerző] „A japán irodalom", 1—4.

[68] lsd. Aston 1899.

[69] Matsumoto 101.

Káprázat (Arakita Moritake).[70] A *Jövendő*ben *A kedves sírján* (M. Ueda), *Egy szó* (M. Ueda), *Szerelmem* (Manjósú) címűek kaptak helyet, ezek már korábban a *Békés*ben is megjelentek.)[71] A fordításokhoz minden esetben az 1894-ben megjelent Haszegava-féle *Dichtergrusse aus dem Osten* és az 1895-ös *Weissaster* szolgált alapul. [72]

A Karl Florenz fordításában megjelent *Dichtergrusse aus dem Osten* több tucat japán verset tartalmaz, olyan témák szerint rendszerezve őket, mint a „Naturgenuss" (természetről szóló versek), a „Herzblatter" (szerelmes versek), vagy éppen a „Hoflsche Dichtung" (udvari versek). Különösen fontos, hogy a versek többségének az eredeti műben szereplő pontos száma is meg van adva, így a japán forrásuk is könnyen visszakereshető.[73] (Ebből az 1894-es Karl Florenz kötetből származik Kozma Andor fordítása is a *Budapesti Szemlé*ben, *Okúra japáni költő elégiája fia halálára* címmel.[74]) Inoue Tecudzsiró verses eposzát, a *Weissaster*t szintén Karl Florenz fordította le 1895-ben, az említett mű mellett pedig a kötet válogatott verseket is tartalmaz. (Angolul mindkét könyv Arthur Lloyd fordításában jelent meg, a *Dichtergrusse aus dem Osten* 1895-ben, míg a *White Aster* 1897-ben, a magyar kiadásra azonban egészen 1907-ig kellett várni.)[75]

A Fiók Károly és Heltai Jenő által közreadott fordítások a két Ueda vers kivételével mind ebből a kötetből származnak.[76] (*A kedves sírján* és az *Egy szó* c. versek a *Weissaster*ből vannak.)[77] Nézzünk meg most ezek közül párat. Az első két vers Fiók Károly, a harmadik pedig Heltai Jenő fordítása. Mellettük feltüntettük Karl Florenz német és Arthur Lloyd angol fordítását is:

Ni a virág, pedig lehullt, Ismét a faágra csucsult!	Wie? schwebt die Blüte, die eben fiel, Schon wieder zum Zweig	I watched a petal fall from the tree

[70] Heltai „Japán költőkből", 1—2.

[71] Heltai „Japán költők", 36.

[72] lsd. Florenz 1894; 1895.

[73] Florenz 1894, 7—9.

[74] Kozma 292—294.

[75] lsd. Lloyd 1896; 1897.

[76] A Florenz fordításokban csak M. Uyeda néven jelzett szerző Ueda Akinari 上田 秋成 *vaka* költőt takarja.

[77] Florenz 1895, 74-77.

Csodához lenne hasonló: Odamegyek – megnézem jól, Hát mi van ott – egy pillangó!	am Baum zurück? Das wäre führwar ein seltsam Ding! Ich näherte mich und schärfte den Blick – Da fand ich – es war nur ein Schmetterling.	It fell – but flew back again: What could it be? I rushed to see: There did I spy A hovering butterfly!

Tudok én valamit, ami tünékenyebb, Mint az avar levél. mit szél elsodora: Az emberi élet rövid pályája, mely Semmiségbe foszlik, mint forgószél pora.	Wohl kenn'ich Eines, das noch flücht'ger ist Als dürre Blätter, die der Wind verweht: Das ist des Menschenlebens kurze Frist, Das wie ein Wölkchen Staub in Nichts zergeht.	One thing I know –'tis far more frail Than dry leaves on the wind. Like the cloud-fleece melting to the gale Man's life leaves nought behind.

Hol a Mikane orma Föl az egekbe nyúl, Ott fenn a hó, az eső Hull szakadatlanul. S miként a hó, az eső Ott a magasba fenn:	Wo ich ferne des Mikane Hohen Gipfel ragen seh, Fällt der Regen endlos nieder, Nieder endlos fällt der Schnee. Ganz so endlos wie der	Far away I see Mikane Raise his towering peaks on high; Here it rains without cessation, There the snow falls ceaselessly.

Szerelmem nem apad ki, Szerelmem végtelen!	Regen Und der Schnee vom Himmel thaut, Ist auch endlos meine Liebe, Seit ich dich zuerst erschaut.	As it rains without cessation, As the snow falls ceaselessly, So unending is my passion, Since thy face I first did see.

Ezekből a fordításokból is látszik, hogy a fordítók elsősorban inkább a japános hangulat átadását vagy megteremtését tekintették feladatuknak, mintsem az eredeti japán szöveghez való ragaszkodást. A német és angol változatok még valamivel szorosabban követik egymást, a magyar fordítás azonban még ezekhez képest is számos változtatáson megy át. Az olvasóközönség szájízéhez igazított, összecsengő, rímes sorokkal tarkított szövegek távol állnak a japán eredetitől.

Ugyanebben az évben Pröhle Vilmos az *Új Idők*ben közöl japán versfordításokat. Állítása szerint egy részük a *Manjósú*ból és a *Kokinsú*ból való, másik részük pedig modern megjelenésekből, különféle külföldi lapokból lett összeválogatva, ezek pontos eredete azonban ismeretlen.[78] Kubán Endre az erdélyi *Resicai Lapok*ban adja közre japán versfordításait, ebből az alábbi címeket ismerjük: *Shimána szerelméért, Nippon vagyok, Téko, Cseresznyevirág, A tengerparton történt, Lóta és Zndéki, Holdújuláskor, Szuzanáo a földön, A gésák daloltak, A halász*.[79] Fordításait németből készítette, egy *Zsikatu* nevű, berlinben tanuló japán barátján keresztül, akitől magyarországi tartózkodása idején a németre fordított verseket kapta. Mivel sem a német, sem az eredeti japán szöveg nem ismert, kérdéses, mennyire torzulthatott el az eredeti szöveg, mire a többszörös fordításokon átesett.[80]

A *Jövendő* 1904-es évfolyamának egyik számában egy ismeretlen szerző Otto Hauser *Die Japanische Lyrik* című könyve alapján rövid ismerteti a japán irodalmat, és egyben több versfordítást is közread a könyvből.[81] A kezdeti klasszikus versformának a tankát tekinti, mely egy „öt sorból és soronként harmincegy betűből álló költemény", és az európai szonettel

[78] Pröhle 1904, 542.

[79] Kubán 1-2.

[80] Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai", 350.

[81] [nincs szerző] „A japán líra", 21—27.

vonja párhuzamba, mesterkéltség szempontjából is. Emellett egy nagyon érdekes dologról, a japán költőversenyekről is szót ejt. A fordításokat a szerző sem tartja különösebben nagyra, csupán „prózai fordításoknak" titulálja őket. A versek között több japán költő versei, illetve egy pár gésa-dal szerepel, ezek közül nézzük meg kettőt szemléltetésképp:

VIGASZTALÁS

A völgybe meg nem fázom attól

Hogy hó maradt a hegytetőn.

Hideg szived nem ingerel már,

Én csalfa szeretőm.

Éjfél. A hold hideg sugara

Végig rezeg a temetőn.

Nem bántja ez már a halottat,

Én csalfa szeretőm.

TÉL A NYÁRBAN

Tomboló vihar rázza a park uton

A fiatal bambuszt, mely sudárul termett.

Valóban nyár van? Magam sem tudom.

Belül a szívem oly kihalt, oly dermedt…

Az első vers szerzője „Toyama" (Tojama Maszakazu 外山正一 Meidzsi-kori szociológus és író, aki Inoue Tecudzsiróval és Jatabe Rjókicsivel együtt az új irodalmi hullám képviselője volt. (Közös művük *Sintaisisó*『新体詩抄』(„*Új stílusú versek gyűjteménye*")

címmel 1882-ben jelent meg.))[82] A második vers szerzőjeként a Keien iskola költőjét, "Hosotsuzi Mazaot" (Hoszocudzsi Maszao 細辻昌雄) nevezi meg.[83] A cikk legnagyobb részét az úgynevezett gésa-dalok teszik ki, ezekről az ismeretlen szerző így ír:

> Hauser könyvének legérdekesebb része az, amelyben a geisa-dalokat foglalja össze, ugy amint a tudós kutató azokat a különböző teaházakban hallotta. A geisa-dalok körülbelül olyan értékkel bírnak a japán költészet szempontjából, mint a magyar költészetben a népdalok. Ezekben nyilatkozik meg legbájosabban a japán néplélek. Többnyire pajzán, bohókás versek ezek, amelyek azonban néha valósággal érzékiességet lehellők.

1904-ben az *Alkotmány* egyik számában Ágner Lajos egy hosszabb cikkben a már korábban is említett Takizava Bakinról értekezik, akit japán legnagyobb írójának nevez.[84] Később 1905-ben a *Hazánk*ba ír cikket „japán legnagyobb költőjéről" Chamberlain 1902-es tanulmánya alapján.[85] A Basho (és időnként Basko) Matsuoként emlegetett Macuó Basót 松尾芭蕉 érti ezalatt, akinek életével és költészetével is röviden foglalkozik, és emellett a japán költészet jellegzetességeire, a *haikai* és a *renga* közti különbségekre is kitér. Külön érdekes, hogy a japán költőnőkről is megemlékezik; Szono (Szono Teruko) 園 輝子 és Kangauo Chiyo (Kaga no Csijo) 加賀 千代女 nevét is megemlíti, és utóbbitól egy verset is közöl, az „*Egy gyermek halálára*" címűt, amelyet témájából adódóan Vörösmarty egyik költeményéhez hasonlít. A haikut Kaga no Csijo írta a fia halálát követően, bár az eredetisége körül több kérdés is felmerül, ugyanis a költőnő egyik kötetében sem található meg. Mindössze Kobajasi Issza 小林 一茶 haikuköltő nyomán tulajdonítjuk neki, akinek huszonöt évvel a halála után kiadott versgyűjteményében találunk erre utalást.[86] A vers magyarul, japánul és Chamberlain angol fordításában:

---

[82] https://dex.kahaku.go.jp/en/yatabe/chapter/4 (2022.03.26.)

[83] 兼清 61—75.

[84] Ágner 1904, 19—20.

[85] Ágner 1905, 4—5.

[86] 小林 24—25.

Oh, kedves gyermek! De messze mentél, Szitakötőcskéket fogdosni, fogni! Ah messze, messze!”	tonbotsuri kjó va doko made ittajara	Where may he have gone off to-day, – The hunter after dragon-flies?”[87]

1906-ban a *Magyar Szemle* tematikus japán számmal jelentkezett, a fordítások szerzője ismeretlen. A kiadványban számos vers mellett a *Csillámkisasszony* című japán mese, Lafcadio Hearn egyik japános stílusú elbeszélése és egy japán drámáról szóló rövid ismertető szerepelt. A *Csillámkisasszony* első nyugati megjelenése W. E. Griffis 1887-es gyűjtésében található *The Fire-fly's Lovers* néven, a *Magyar Szemlé*ben szereplő változat azonban valószínűsíthetően egy későbbi átdolgozáson alapul. [88] A drámával foglalkozó részlet megelőlegezi a pár évvel később meginduló japán drámafordításokat, a cikkben tárgyalt darabot ugyanis négy évvel később magyarra is lefordítják *Falusi iskola* címmel. A szerző egyébként Shakespeare tragédiáihoz hasonlítja az említett művet, és általában véve is sok párhuzamot von a japán és az angol színjátszás között.[89] A versfordítások magyar szerzőjének nevét nem tudjuk, a közvetítő mű Paul Enderling 1905-ben megjelenő fordításkötete volt.[90] A *Magyar Szemlé*ben megjelent versek név szerint: Isikava (Isikava no Iracume) *A hold*, Narihira (Arivara no Narihira) *Tavasz*, Tomonori (Ki no Tomonori) *Az örök változóban*, Kintsune (Szaiondzsi Kincune) *Viharos éj*, Onono Komahi (Ono no Komacsi) *Emlék*. Ezekből Kosztolányi fordításában az első hármat olvashatjuk. Itt most két vers német és magyar fordítását közöljük:

Isikava: A hold	Ishikawa: Der Mond
A felleget széjjelzilálja	Wie die Wolken er zerbricht!
Káprázatos fényben ragyogva;	Wie sein märchenhaftes Flimmern

[87] Chamberlain 300.

[88] [nincs szerző] „Csillám kisasszony.”, 169—170. (Az első angol változathoz lsd. Griffis 37—49.)

[89] [nincs szerző] „A japáni drámáról”, 174—175.

[90] lsd. Enderling 1905.

Ezüsthálókat sző a tájra, Mezőkre és tengerhabokra S a parton millió fövényszem Csillog, mint drágalátos ékszer.	Silberfarbne Netze flicht Übers Meer, übers Land, Über die tausend Körnchen am Strand, Daß sie wie Juwelen schimmern!

Kintsune: Viharos éj Az ég szinén hullámok tornyosulnak Ott, hol a nap nyugovóra hajolt S a csillagtenger árját szeli futva A nagy ezüstladik, a hold.	Kintsune: Sturmnacht Wolkenwelle hebt sich hinan, Wälzt sich über die Himmel schwer. Flüchtend aus dem Sternenmeer, Segelt des Mondes silberner Kahn.

Enderling kötetének megjelenése fontos mérföldkő a japán irodalom európai értékelése szempontjából. Az 1905-ben megjelent könyv előszavának elején Enderling kifejti, hogy az eddig leginkább könnyednek, súlytalannak és gyermeki tisztaságúnak tartott japán kultúra és művészet az elmúlt évek történéseinek fényében újraértékelésre és újrafelfedezésre szorul.[91] (Ne feledjük, hogy ekkor Japán már a kínai-japán háború győzteseként volt ismert, és az 1905-ben véget ért orosz-japán háború is friss emlékként élt az emberek emlékezetében. A nyugati országok ekkortájt megdöbbenve szemlélték a japánok győzelmeit és erőfölényét, és a szigetországhoz való eddigi, udvariasan érdeklődő, ámde lekicsinylő hozzáállást egyre inkább a növekvő aggodalom és óvatosság váltotta fel.) Enderling a japán meséknél és verseknél nagy valószínűséggel nyersfordításokat használt[92], de már az ő fordításai is távol vannak a japán eredetitől, a magyar fordítások pedig csak még tovább szélesítik a szövegváltozatok közti különbséget.

[91] Enderling 3.
[92] Loew 118.

Az 1907-es év jelentős a fordításirodalom szempontjából. Ekkor jelent meg ugyanis az első kiadott teljes verseskötet japán költészetből. Inoue Tecudzsiró *Őszirózsá*ját Nyeviczkey Zoltán kormányfőtanácsos és jogász fordította le a magyar közönség számára, Karl Florenz német fordítása nyomán, Ucsijama Hiszanori segítségével. Nyeviczkey fordítói módszerét az alábbiakban foglalta össze:

> Magam részéről helyesebbnek véltem úgy a komplikált, szójátékos kínai, mint a más nyelven nagyon is színtelenül hangzó japán versforma követése helyett az eposzban és a kisebb költeményekben egyaránt a Florenz Károly által alkalmazott versmérték megtartását, amely nem egyéb, mint a japán verselésben is előforduló hasonló hosszúságú, nagyobbára rímtelen soroknak időmértékes ütemmel való élénkítése.[93]

A mű japánul 孝女白菊の歌 *Kódzso siragiku no uta* címen ismert, és eredetileg Inoue Tecudzsiró japán költő írta. Inoue a Tokiói Állami Egyetem elvégzése után Európába szeretett volna utazni, de mivel személyes körülményei nem engedték, elégedetlensége csillapítására verselésbe kezdett. A kínaiul írott költeményt aztán Ocsiai Naobumi írta át japánra és publikálta 1888 és 89 között a *Tojo Gakkai Zassi* című lapban.[94] Végül ez a változat terjedt el és vált ismertté Karl Florenz, és később Arthur Lloyd fordítása nyomán. A magyar kötet képzőművészeti alkotásként is megállja a helyét. Hammersberg Elemér *ukiyoe*-re emlékeztető illusztrációi mellett a kötet a japán *csirimen-bon* ちりめん本 kötésű könyveket utánozza.[95]

A történet Őszirózsa vándorlását beszéli el, aki eltűnt apja nyomába ered. (A lányra gyerekként egy az őszirózsamezőn találtak rá, innen kapta ezt a nevet.) Útja során rablók fogságába esik, de bátyja, aki korábban szerzetesnek állt, a megmentésére siet. Őszirózsa két választás között őrlődik; egyfelől az apja iránti kötelezettségének teljesítése, másfelől elhunyt mostohaanyja utolsó kérése, aki a szerzetessé lett bátyhoz akarta hozzáadatni a lányt. Nézzük most meg a költemény legelejét japánul és többnyelvű fordításban:

阿蘇の山里秋ふけて、眺めさびしき夕まぐれ いずこの寺の鐘ならむ、諸行無常とつげわたる をりしもひとり門を出て、父を待つなる少女あり	A nap letűnt az Asohegy mögött. A hegyorom még bíbor tűzben égett, míg lenn a völgyben már leszállt az alkony.

[93] Buda „A (mű)fordítás rejtekútjai”, 354.

[94] Rimer 24-25.

[95] lsd. Inoue 1907.

年は十四の春あさく、色香ふくめるそのさまは 梅かさくらかわからねども、末たのもしく見えにけり 父は先つ日遊猟にいで、今猶おとずれなしとかや 軒に落ちくる木の葉にも、かけひの水のひびきにも 父やかへるとうたがわれ、夜な夜なねむるひまもなし わきて雨ふるさ夜中は、庭の芭蕉の音しげく、 鳴くなる虫のこえごえに、いとどあわれを添えにけり	Lágy estiszél borzolgatá a fákat S nyomán ezernyi sárguló levél, Mint sűrű esső, hullt alá a földre. – Nippon felől, a kétes messzeségből Egy estharang szólalt meg mélabúsan Hangjára egy nádkunyhó ajtajában Egy bájos ifjú lányalak jelent meg; Halvány arcán mély bánat tükröződött amint kilépett és körültekintett Az őszi tájon, hervadó vidéken.
Die Sonne sank, und ihre letzten Strahlen Umhüllten wie mit duftin goldnem Schleier Das öde Dorf am Fuss der Berges Aso. Mit lindem Wehn durchfloss der Wind die Bäume Und streut' des Herbstes bunten Blätterglanz Wie Regentropfen zahllos auf die Erde. Die tiefen Töne einer Tempelglocke Verklangen eben in dem fernen Hain, Da schritt aus einer Hütte, die am Rand Des Dorfes stand, ein schönes Kind herfür Und blickte suchend in das Herbstgefild; Und lichte Thränen perlten ihr im Auge, Dass der Ersehnte immer noch nicht kam, Dass sie vergebens wieder stand und	The sun went down, and its last level rays, As with a golden veil of mist, enveloping The mount of Aso, lay upon the thorp. The wind with gentle murmurs through the trees, Scattered the many-tinted Autumn leaves, Like pattering raindrops, countless on the earth. Just then, within the distant temple-grove, Boomed forth the deep notes of a smitten Bell; When from a hut that stood upon the fringe And outskirts of the village, crept a maid, Strainig her eyes to scan the Autumn fields. And as she gazed, upon each eager lid

lauschte, Die einsame Bewohnerin des Hauses.	Sparkled a teardrop, that no loved one came, That thus she stood looking abroad in vain, The solitary inmate of the hut.

A német fordítás előszavából kiderül, hogy Florenz a költemény fordításakor az Inoue Tecudzsiró által írt kínai, és az Ocsiai Naobumi által átírt japán változatot is felhasználta, de előnyben részesítette az Inoue-féle eredeti szöveget. Florenz maga is beismeri, hogy a fordítás során igen szabadon kezelte az eredetit, és lemondott a tartalmi egyezésről ott, ahol az megölte volna a vers hangulatát. Az ő kifejezésével élve, a fordítás olyan, mint az ezüst, minden cserénél veszít az értékéből. A fordítások közül ismét megállapíthatjuk, hogy az angol és német szövegek között van a legtöbb hasonlóság, a magyar változat már sokkal szabadosabban bánik az eredetivel. Őszirózsa története mellett a kötetben válogatott versek is szerepelnek, ezek magyar fordításairól már korábban említést tettünk.

1908-ban a *Hét*ben Kosztolányi Dezső fordításában Kerr Alfred *Hanako* című, japános stílusú költeménye jelenik meg.[96] A vers címe Óta Hisza (1868—1945) japán színésznőt takarja, aki Hanako művésznéven egy japán társulat színészeként járta Európát, ezzel jelentős hatást gyakorolva a századforduló európai színjátszására. Hanako többek közt az Osztrák-Magyar Monarchiában, és így Budapesten is kétszer fellépett, 1908-ban és 1913-ban, illetve 1910 és 1911 között egy vidéki előadáskörúton is részt vett hazánkban. Bár a sajtókritikák szerint jóval vegyesebb fogadtatásban részesült, mint a Kavakami-társulattal szintén Magyarországon is fellépő Szadajakko, a közönség többsége lelkesedéssel fogadta.[97] Az említett vers is az 1908-as előadás alkalmából lett lefordítva.

Ugyanebben az évben az *Erdélyi Lapok*ban egy szerző nélküli elbeszélés jelent meg *Amida* címmel.[98] Ugyanitt egy évvel később egy másik mesét közölnek Orbók Lóránd fordításában.[99] Elképzelhető, hogy az egy évvel korábbi megjelenés is Orbók munkája volt, a történetek eredetét azonban homály fedi. Szintén ebben az évben Bozóki Dezső (1871—1957)

[96] Kerr 293.

[97] Doma 91—105.

[98] [nincs szerző] „Amida", 6—7.

[99] Orbók 425.

királyi és császári sorhajóorvos a japán színházakról ír tárcát a *Pesti Hírlap*ba. Bozóki a Monarchia haditengerészetének szolgálatában 1908-ban hajózott keletre, és utazásai során Koreát, Kínát és Japánt is érintette. Japánban tartózkodása alatt állítása szerint sokat járt színházba, mert a japán színjátszás, és elsősorban a modern darabok különösen érdekelték. A régi darabokat nagyrészt fárasztónak tartja, de azt hozzáteszi, hogy a feudális korok szokásainak, öltözködésének tanulmányozására kiválóan alkalmasak. A cikkben egy történelmi és egy modern darab cselekményét is közli.[100]

1910-ben két közlésben Hevesi Sándor már említett drámafordítását olvashatjuk az *Élet* lapjain.[101] A magyarul *Falusi iskola* címmel megjelent mű Karl Florenz (1865—1939) német japanológus és műfordító fordítása alapján készült. Az eredetileg ötfelvonásos japán darab Szugavara no Micsizane 菅原 道真 (845-903) császári tanácsos életét beszéli el, ennek negyedik felvonásában szerepel a Terakoja néven elhíresült, japán színpadokon legtöbbet játszott jelenet. Eredetileg *bunraku*ként mutatták be, és először 1746-ban adták elő az oszakai *Takemotozá*ban, később aztán *kabuki*ra is adaptálták.[102]

Zoltán Vilmos ugyanitt fél évvel később *Holdkisasszony* címmel a *Taketori monogatari*t adja közre, ezzel az 1883-as első megjelenés és Baráthosi munkája után harmadszor is lefordítva ezt a népszerű történetet.[103] Különleges vállalkozás az az 1911-es *Urasima Taró* változat, melyet Németh József eszperantóból fordít le a *Temesvári Újság*ba.[104]

1910-ben Iványfi Jenő és Várkonyi Titusz is japánból fordított verseket ad közre. Előbbi öt japán dalt tesz közzé, és bár angol költőkre (Hepburn, Chamberlain és Thompson műveire) hivatkozik, ő is nagyrészt Enderling könyvét használja fel forrásul. Utóbbi pár tankát közöl, ezek közül Sizuka Gozen versét később Kosztolányi is lefordította.[105]

Ágner Lajos Lange Rudolf 1910-es munkája nyomán 1912-ben Meidzsi császár verseiből közöl ízelítőt a *Kultúra* lapjain. Ágner a versek eredetijeként a *Szeitoku Jobun* 1906-os számát jelöli meg, melyben a cikkben csak Mucuhito néven emlegetett császár és felesége,

[100] Bozóki 31—33.

[101] Hevesi 48—49.

[102] Florenz 1900, 1—3.

[103] Zoltán 651—654.

[104] Németh 1—2.

[105] Zágonyi 1990, 48.

Hanako császárné verseit olvashatjuk. Ő maga német forrásból dolgozott.[106] Az eggyel későbbi számban régi japán antológiákból szerepel egy rövidebb válogatás, a fordítójuk Ca de Ju álnevet használ[107], őt Zágonyi 1990-es tanulmányában Barna Jánosként azonosítja.[108] Barnának később több japán és kínai fordítása is megjelenik (érdekesség, hogy Li Taj-po verseinek egyik első magyar fordítója is ő volt) és 1924-es *Japán antológiájá*ban szintén verseket közöl. Vidor Marcell költő, újságíró (1876—1945) német és angol források alapján közöl verseket a *Pesti Napló*ban 1913-ban.[109]

A *Gendzsi monogatari* első magyar említése 1913-ra tehető. Török Gyula az akkoriban elkészült német fordítás aktualitása kapcsán írt rövid összefoglalót a regényről a *Nyugat*ba, emellett a cikkben színesen lefestette a Heian kor irodalmát is.[110] Török elismerően beszél a fordításról, meglepődve látja a szöveg üdítő modernitását és frissességét. A mű első, angol kiadását is megemlíti (az ekkor megjelenő német fordítás Európában a második), melyet Szuemacu Kencsó 末松 謙澄 japán diplomata készített el 1881-ben. Ez a megjelenés abból a szempontból is fontos lehet nekünk, hogy ez az első japán irodalmi témájú cikk, mely a *Nyugat* hasábjain megjelent.

1914-ben A Kosztolányi által összeállított *Modern költők*ben két japán vers is szerepel. Kosztolányi emellett megemlít olyan korábbi fordításokat is, mint az 1906-os *Magyar Szemlé*ben megjelent versek, vagy Heltai Jenő, Zsoldos Benő és Márkus László versei.[111] Kosztolányi maga ezt írja a kötet előszavában a fordításokról: Az angol (amerikai), francia (belga), német, olasz, spanyol verseket eredetiből fordítottam, a szláv (cseh, lengyel, orosz, szerb) verseket szláv ismerőseim közvetítésével, nyersfordítás után, az északiakat (dán, norvég, svéd), a japániakat, kínaiakat és a török verset pontos német, francia és angol szövegek nyomán."[112]

[106] Ágner 1912, 663—665.

[107] [Ca de Jeu] 790—792.

[108] Zágonyi 1990, 48—49.

[109] Vidor 38.

[110] Török 322—323.

[111] Kosztolányi 259.

[112] Uo. 6.

A Magyar Philológiai Közlönyben Hellebrant Árpád által összeállított címjegyzék tanúsága szerint 1917-ben két japán vers jelent meg a *Hét*ben Bardócz Pál fordításában.[113] Az I. világháború alatt Bardócz Árpád fordított több alkalommal japán verseket. Ezek szintén a *Hét*ben jelentek meg 1915-ben 1918-ban és 1919-ben, mintegy megelőlegezve a szintén az ő nevéhez fűződő, 1920-es második önálló japán fordításkötetet, amely új korszakot nyitott a japán költészet fordításának történetében.[114] A fordítások Bethge és Enderling német közlései alapján készültek. A fordításhoz való hozzáállását saját bevallása szerint is a művészi szépség előtérbe helyezése jellemzi az eredeti vers értelméhez képest, és inkább utánérzéseknek hívja őket, mint fordításoknak. Ami miatt mégis japán versként tekint rájuk, az a sajátságos, japán lelkület és dallamiság, mely meglátása szerint még a számos átfordítást követően is áthatja ezeket a sorokat. Ez a fajta szemlélet, a japános hangulat és szépség átadásának a szöveghűséggel szembeni előtérbe helyezése egészen a XX. század végéig megmarad, elég csak Kosztolányi „ferdítés-fordításaira" gondolnunk. Látnunk kell azonban, hogy ezek a változtatások nem véletlenszerűségből vagy puszta hanyagságból fakadtak, hanem a korabeli irodalmi ízlés és az olvasók befogadóképességének gondos mérlegeléséből születtek. Bár az I. világháború végéig fellelhető fordításoknak itt vége szakad, az egyre változatosabb, időben egymáshoz egyre közelebbi megjelenések, és ezek állandósága is azt jelzi számunkra, hogy egy új korszak elején járunk. Az 1920-as évektől a fordítások száma jelentősen megnő, és az új fordítói generáció megjelenésével egy újabb, még ennél is termékenyebb korszak köszönt be a japán fordítások tekintetében. Bardócz verseiből kettőt közlünk itt zárásképp, mindkettő 1915-ben jelent meg:

HAZAFELÉ

A föld a nap tüzét felitta már

s arany kalászt adott a buzaszárnak.

A vadludak tőlünk északra szállnak –

nekik ott szebb a tél, mint itt a nyár!

[113] Hellebrant 352.

[114] Bardócz 1915, 492.; 1917, 634.; 1918, 392.

KÉK ÉJSZAKA

Holdfényes út, közelbe senki –

a szél virágos ágat ingat;

éj szűrődik a kerteken ki

s kéken belengi

elrebbenő, halk álmainkat.

3. Összegzés

Dolgozatomban az I. világháború előtt hazánkban megjelent japán irodalmi művek összegyűjtésére tettem kísérletet. Célom annak a közkeletű mítosznak eloszlatása volt, miszerint jelentős japán irodalomfordításról csak a XX. századtól kezdve beszélhetünk hazánkban. Ennek érdekében a korabeli napilap-és újságcikkek, lexikonok, folyóiratok tudományos kézikönyvek és antológiák tanulmányozásával igyekeztem a lehető legalaposabb gyűjtést végezni a korban megjelent japán témájú fordításokról és szövegekről.

A fordítások vizsgálata során több dolog is nehézséget okozott. Többségük ugyanis közvetítőnyelvből vagy nyersfordításból készült (kezdetben ritka a közvetlenül japánból átültetett alkotás), a többszörös közvetítőnyelvi átvétel és az újrafordítások miatt keletkező tartalom-és átírásbeli különbségek pedig gyakran szinte felismerhetetlenné tették az eredeti szöveget. Előfordult, hogy a mű eredetiségével kapcsolatban is kérdés merült fel. A lefordított művek terén is nagy volt a változatosság. A fordítások nagy része egy-egy vállalkozó szellemű irodalmár vagy a japán nép és kultúra iránt elhivatott, önjelölt fordító kezéből került ki, akik a fordított műveket többnyire véletlenszerűen, különösebb koncepció nélkül választották ki, elsősorban a saját ízlésük és a számukra rendelkezésre álló források alapján, így egységes fordítási gyakorlatról ekkor még nem beszélhetünk. Ezek a sajátságos tényezők mind megnehezítették a megjelent művek eredetének feltérképezését.

Részben emiatt is természetesen a fordítások kapcsán még sok lezáratlan kérdés maradt. Sok szöveg forrásai ismeretlenek, vagy épp a fordító nevét nem ismerjük. Emellett valószínűleg még szép számmal lehetnek olyan rejtőzködő fordítások, melyek kéziratokban vagy gyűjteményekben várják a felfedezésük. Mindezekkel együtt is remélem, hogy a dolgozatomban feltett kérdések megválaszolásával sikerült ebből a mérhetetlenül nagy anyagból egyfajta áttekintést nyújtanom, és emellett felvetnem azokat a megoldatlan kérdéseket, melyek egy esetleges későbbi kutatás alapjául szolgálhatnak.

4. Felhasznált irodalom

Könyvek és tanulmányok

Akantisz V. *Japáni mesék*. Budapest: Szent István Társulat, 1901.

Aston, W. G. *A History of Japanese Literature*. London: Heinemann, 1899.

Baráthosi B. B. 1906. *Dai Nippon III*. Budapest: Lamper R. Kk., 1906.

Baráthosi B. B. 1928. *Japánföldi bolyongások*. Budapest: Held János Könyvnyomdája, 1928.

Buda A. 2020. „A Meidzsi előtti japán irodalom magyar fordításai." In *Irodalomtörténeti Közlemények* 4. sz. (2020), 452—471.

Buda A. 2018. „A (mű)fordítás rejtekútjai, avagy ösvények Kosztolányi Dezső japán versei felé." In *Literatura* 4. sz. (2018), 343—359.

Buda A. (szerk.) *Messziről felmerülő, vonzó szigetek I-III*. Budapest: Ráció, 2010—2015.

Brauns D. *Japanische Märchen und Sagen*. Leipzig: W. Friedrich Verlag, 1885.

Chamberlain, B. H. „Bashō and the Japanese Poetical Epigram" In *Transactions of the Asiatic Society of Japan* Vol. 2., no. 30. (1902), 243—362.

Czirbusz G. „A keleti földségi csoport északi kontinensei 2." In *Balbi Adorján egyetemes földrajza 4/2 - Független államok*. Nagybecskerek: Pleitz Ferenc Pál Könyvnyomdája, 1897.

Dickins. F. V. *The old bamboo-hewer's story (Taketori monogatari). The earliest of the Japanese romances, written in the tenth century*. Tokyo: San Kaku Sha, 1888.

Doma P. „Sadayakko és Hanako Budapesten" In Hamar I. (szerk.) *Távol-Keleti Tanulmányok* 1. sz. (2019), 79—112.

Enderling P. *Japanische Novellen und Gedichte*. Leipzig: Philipp Reclam jun., 1905.

Farkas I. „Japán megjelenése Magyarországon a XX. század fordulóján." In Farkas I., et al. (szerk.) *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből* Budapest: Elte Eötvös Kiadó, 2009, 63—88.

Fiók K. „Japán." In Heinrich G. (szerk.) *Egyetemes Irodalomtörténet I*. Budapest: Franklin Társulat, 1903, 147—152. (Újraközölve Buda A. (szerk.) *Messziről felmerülő, vonzó szigetek*... II/2., 117—120.)

Florenz, K. *Dichtergrusse aus dem Osten. Japanische Dichtungen*. Leipzig: C. F. Amelangs Verlag, 1894.

Florenz. K. 1900. *Japanischen Dramen. Terakoya und Asagao*. Leipzig: C. F. Amelangs Verlag, 1900.

Florenz, K. 1895. *Weissaster. Ein romantisches Epos*. Leipzig: C. F. Amelangs Verlag, 1895.

Freisinger, K. *Eine Korpusbasierte Untersuchung zur Übersetzung von Konnektoren in Katalogessays zur Ausstellung "Monet, Gauguin, Van Gogh… Inspiration Japan.*" Hely nélkül: Frank&Timme, 2021. (Translation - Kunstkommunikation - Museum/Translation - Art Communication - Museum.)

Griffis, W. G. *Japanese fairy world; stories from the wonder-lore of Japan*. London: Trübner&Co., 1887.

Hasegawa T. *The Wonderful Mallet*. (ford. James, T. H.), Japanese Fairy Tales Second Series No 2., Tokyo: T. Hasegawa Publisher, 1899.

Heckenast G. (szerk.) 1852. Újabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas életenciklopédiája. 4. köt. (Girod de L'Ain - Kazan), Pest: 1852.

Heckenast G. (szerk.) 1853. Újabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas életenciklopédiája, 5. köt. (Kazinczy - Pauperismus), Pest: 1853.

Hellebrant Á. „A magyar philologiai irodalom 1917-ben." In *Egyetemes Filológiai Közlöny* (1918), 352.

Hübner, M. le B. *Promenade autour du monde*. Paris: Librairie Hachette et Cie. 79. Boulevard Saint-Germain, 1877.

Inoue T. *Őszirózsa. Japán éposz három énekben és még néhány kisebb japán lírai költemény*. (ford. Nyeviczkey Z.) Budapest: Révai és Salamon, 1907.

Junker von Langegg, F. A. *Japanische thee-geschichten: Fu-sô châ-wa. Volks- und geschichtliche sagen, legenden und märchen der Japanen*. Wien: C. Gerold's sohn, 1884.

Kenyeres J., Balogh S., S. Gallus J. *Japánra vonatkozó magyar nyelvű bibliográfia*. Budapest: Egyetemi Nyomda, 1937.

Kolozsy-Kiss E. "Kosztolányi Dezső japán versfordításai." Doktori Disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2010.

Kosztolányi D. *Modern költők*. Budapest: Élet Irodalmi és Nyomdai Rt., 1914. (Az "Élet" Könyvei)

Kókay Gy. (szerk.) *A magyar sajtó története I. 1705*-1848. Budapest: Sajtóház, Lap-és Könyvkiadó Kft., 2001.

Lévai G. *Japán magyar könyvészete*. Budapest: Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Keletázsiai Intézete, 1943.

Lloyd A 1896. *Poetical Greetings From the Far East. Japanese Poems*. Tokyo: T. Hasegawa, 1896.

Llyod A. 1897. *White Aster. A Japanese Epic*. Tokyo: T. Hasegawa, 1897.

Matsumoto, S. „Motoori Norinaga's View of Life and Death." In *The Journal of Social Science* no. 12. (1974), 101—123.

Meijlan, G. F. *Japan: Voorgesteld in schetsen over de zeden en gebruiken van dat rijk, bijzonder over de ingezetenen der stad Nagasaky*. Amsterdam: M. Westerman & Zoon, 1830.

Mitford, A. B. *Tales of old Japan*. London: Macmillan and co., 1871.

Onota W. *A japán csalogány*. Budapest: Singer és Wolfner, 1914.

Pröhle V. *Napkeletről*. Budapest: Frankin Irodalmi és Nyomdai Rt.,1910.

Rimer, J. T. *Columbia Anthology of Modern Japanese Literature: Abridged Edition*. Columbia University Press, 2011.

Selenka, E., Selenka, L. *Sonnige Welten. Ostasiatische Reise-Skizzen. Borneo-Java-Sumatra-Vorderindien-Ceylon-Japan*. Wiesbaden: C. W. Kreidel, 1896.

Senga, T. „Bálint Gábor: Pröhle Vilmos és a japán-magyar nyelvhasonlítás története." In *Magyar nyelv* 2. sz. (1994), 200—207.

Sharf, F. A. *Takejiro Hasegawa: Meiji Japan's Preminent Publisher of Wood-block-illustrated Crepe-paper Books*. Peabody Essex Museum Collections, Vol. 130. Salem: Peabody Essex Museum, 1994.

Shirane, H. *Early Modern Japanese Literature: An Anthology, 1600—1900*. New York: Columbia University Press, 2004.

Tokaji Zs. „Méltán nevezhetni chinai Homérnak: A Dalok könyvével (Si King) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada, I-II. rész" In *Távol-keleti Tanulmányok* 1. sz. (2020), 27—56; 2. sz. (2020), 31—63.

Vihar J. „A japán irodalom megjelenése Magyarországon 1989-ig." In Farkas I., et al. (szerk.) *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből* Budapest: Elte Eötvös Kiadó, 2009, 383—403.

Zágonyi E. 1986. "„Kosztolányi japán versfordításai – forrásaik fényében I." In *Irodalomtörténeti Közlemények* 3. sz. (1986), 246—274.

Zágonyi E. 1990. „Kosztolányi japán versfordításai – forrásaik fényében II." In *Irodalomtörténeti Közlemények* 1. sz. (1990), 46—70.

石川八朗 [ほか] 共編『宝井其角全集』勉誠社、1994.

小林一茶『おらが春』俳書堂, 1916.

宝井其角『五元集』前川六左衛門, 1747.

兼清正徳 "桂園派歌人細辻昌雄-上." *芸林* no. 1. (1992), 61—75.

Újság-és folyóiratcikkek, hírlapmegjelenések

Ágner L. 1912. „A japán császár mint költő." *Kultúra* 11. sz. (1912), 663—665.

Ágner L. 1905. „Japán legnagyobb költője." *Hazánk* melléklet október 8. (1905), 4—5.

Ágner L. 1904. „Japán legnagyobb regényírója." *Alkotmány* 309. sz. (1904), 19—20.

Bajza J. „A japán birodalom. Japán irományok után.” In Schedel F. (szerk.) *Tudománytár* 3. köt. (1834), 146—160.

Baráthosi B. B 1905. „A pehelyruha. (Hagoromo.) Japán Nó-játék.” *Budapesti Szemle* 125. köt. (1905), 261—273.

Baráthosi B. B. 1904. „Japán elbeszélések.” *Budapesti Szemle* 120. köt. (1904), 388–406.

Baráthosi B. B. 1904. „Taketori monogatari” *Budapesti Szemle* 118. köt. (1904), 202–230.

Baráthosi B. B. 1904. „Urashimataro.” *Budapesti Szemle* 117. köt. (1904), 312—320.

Bardócz Á. „Japán versek.” *A Hét* 36. sz. (1915), 492.; 28. sz. (1917), 634.; 25. sz. 392. (1918).

Bálint G. „Minő fajúak a japánok (nipponiak)?” *Erdélyi Múzeum* 9. sz. (1894), 583—591.

Bozóky D. „A japán színház.” *Budapesti Hírlap* 191. sz. (1908), 31—33.

[Ca de Jeu] „Régi japán anthologiákból.” *Kultura* (1912), 790—792.

Hearn, L. „Az Amida-templom apácája.” *Magyar Szemle* 11. sz. (1906), 166—168.

Hearn, L. „Egy tánczosnő.” (ford. A. D.) *Budapesti Szemle* 120. köt. (1904), 407—420.

Heltai J. „Japán költők.” *Jövendő* 8. sz. (1904), 36.

Heltai J. „Japán költőkből.” *Pesti Hírlap* 49. sz. (1904), 1—2.

Hevesi S. „Falusi Iskola.” *Élet* 1. sz. 16-18.; 2. sz. 48-49, (1910).

House, E. H. „A Day in a Japanese Theatre.” *Cornhill Magazine* Vol. XXVI. July to December (1872), 341—356.

Hunfalvy J. “Japán és népe.” *Budapesti Szemle* 13. köt. (1869), 42. sz. 174—204; 43-44. sz. 277—322.

(K.) „Ázsiai költészet.” *Fővárosi Lapok* 237. sz. (1873), 1056—1057.

Kerr A. „Hanako.” (Ford. K. D.) *Hét* 18. sz. (1908), 293.

Kozma A. „Okúra japáni költő elégiája fia halálára.” *Budapesti Szemle* 117. köt. (1904), 292—294.

Kubán E. „Szálak a japán népköltészet csokrából.” *Resicai Lapok* (1904), október 30., 1—2.

Kun P. „Virágok a kelet költői koszorújából.” *Nefelejts* 42. sz. (1860), 500—501.

Németh J. „Urasima.” *Temesvári Újság* (1911), november 13., 1-2; november 14., 1—2.

Nyeviczkey Z. „Japán versek.” *Vasárnapi Újság* 6. sz. (1908), 116. (Újraközölve: „Japán versek.” *Képes Folyóirat* - A *Vasárnapi Újság* füzetekben 43. köt. (1908), 765—766.)

Onota W. „O-kiku-san házassága.” *Élet* 10. sz. (1912), 308—310.

Orbók L. „Isógi útja.” *Erdélyi Lapok* 17. sz. (1909), 425.

Pröhle V. 1904. „Japáni dalok.” *Új Idők* 22. sz. (1904), 542.

Richard, C. „Pasteur de Carpes.” *Le Figaro* 50. sz. (1883), 198.

Reményi F. „Képek a felkelő nap országából. Naplótöredékek.” *Vasárnapi Újság* 46. sz. (1894), 765—766.; 48. sz. 802.; 10. sz. (1895), 148—149.

Sámi L. „Japán irodalma és könyvkereskedése.” *Vasárnapi Újság* 7. sz. (1868), 587—588. (Változtatásokkal és kiegészítésekkel újraközölve: *Tarka Világ és Képes Regélő* 20. sz. (1869), 927.)

Sámi L. 1875. „Színészek és színházak.” *Vasárnapi Újság* 46. sz. (1875), 724—726.

Sámi L. (ford.) „Sin-Sin.” *Magyar Polgár* 245. sz. (1883), 1—2.

Szántó F. „A csodálatos bunkó.” *Jövendő* 8. sz. (1904), 30—32.

Szemere A. „Egy nap a japáni színházban.” *Budapesti Szemle* 1. köt. 2. sz. (1873), 415—435.

Sz. V. „Japán népmese.” *Ország-világ* 47. sz. (1884), 756.

Török Gy. „Muraszaki-no-szhikibu: Genji Monogatári.” *Nyugat* 4. sz. (1913), 322—323.

Vadnai K. „Shakespeare Japánban.” *Fővárosi Lapok* 187. sz. (1868), 748.

Vajda P. “Yoridala.” Aurora: Hazai almanach (1873), 311—374.

Vidor M. „Japán versek.” *Pesti Napló* 301. sz. (1913), 38.

Zoltán V. „Holdkisasszony.” *Élet* 47. sz. (1910), 651—654.

[nincs szerző] „A csukapásztor.” *Ország-világ* 17. sz. (1884), 279—280.

[nincs szerző] „A Japáni dráma és szinpad.” *Képes folyóirat* (A *Vasárnapi Újság* füzetekben) 31. köt. (1902), 760—764.

[nincs szerző] „A japán irodalom.” *Békés* 37. sz. (1904), 1—4.

[nincs szerző] „A japán lira.” *Jövendő* 9. sz. (1906), 21—27.

[nincs szerző] „Amida.” *Erdélyi Lapok* 1. sz. (1908), 6—7.

[nincs szerző] „Csillám kisasszony.” *Magyar Szemle* 11. sz. (1906), 169—170.

[nincs szerző] „Holland.” *Magazin für die Literatur des Auslandes* 16. sz. (1832), 61—62.

[nincs szerző] „Hübner báró könyvéből.” *Pesti Hírlap* 307. sz. (1880), 1—2.

[nincs szerző] „Ikaku és Szaj-szaku.” *Vasárnapi Újság* 51. sz. karácsonyi melléklet (1879), 7—8.

[nincs szerző] „Japán költészete és sajtója.” *Budapesti Hírlap* 56. sz. (1904), 20.

[nincs szerző] „Japán mesék.” *Pesti Napló* 61. sz. (1895), 18.

[nincs szerző] „Japán színmű.” *Magyar Polgár* 104. sz. (1873).

[nincs szerző] „Japán táncz és ének.” *Társalkodó* 70. sz. (1832), 279.

[nincs szerző] „Japán versek.” *Magyar Szemle* 11. sz. (1906), 164, 168.

[nincs szerző] „Japán teremtésről mythussai és hajdankori története.” *Hon és Külföld* 50. sz. (1841), 198—199. (újraközölve Buda A. *Messziről felmerülő, vonzó szigetek…* I., 135—138.)

[nincs szerző] „Negyvenhét ronin.” *Vasárnapi Újság* 43. sz. (1871), 534—535.; 44. sz. 546—547.; 45. sz. 558—559.

[nincs szerző] „Okoma, roman japonais.” *Le Monde illustré* 1170. sz. (1879), 136—138.

[nincs szerző] „Regényírók Japánban.” *Vasárnapi Újság* 11. sz. (1868), 639.

[nincs szerző] „Szinielőadás Japánban.” *Pesti Hírlap* 213. sz. (1893), 18—19.

[nincs szerző] „Urashima, a halászfiú. Japáni rege.” *Magyar Szemle* 22. sz. (1897), 258—259.

Internetes hivatkozások

https://www.kufs.ac.jp/toshokan/france150/france39.htm (2022. 03. 26.) (A Kyoto University of Foreign Studies könyvtárában *Nicsifucu kórjú 150 súnen kinen kikósho tendzsikai – furanszudzsin ni joru nipponron no genrjú o tadotte* (「日仏交流 150 周年記念稀覯書展示会 －フランス人による日本論の源流をたどって」 Kiállítás ritka szövegekből a japán-francia kapcsolatfelvétel 150. évfordulója alkalmából – a francia japanológia kezdetének nyomában) címmel megrendezett időszaki kiállítás digitális katalógusa.)

https://dex.kahaku.go.jp/en/yatabe/chapter/4 (2022. 03. 26.) (A tokiói National Museum of Nature and Science által megrendezett „*Ryokichi Yatabe: Life of a Japanese Scientist in the Early Meiji Period*” c. digitális kiállítás archívuma.)